

تجارت بین الملل

(رشته اقتصاد)

علیرضا تمیزی

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربار است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گله و ناخشنودی نموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاوردهای انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «اقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران‌شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست

پیشگفتار	یازده
فصل اول - اهمیّت تجارت بین‌الملل	۱
هدف کلی	۱
هدف یادگیری	۱
۱-۱ مقدمه	۱
۲-۱ اهمیّت تجارت بین‌الملل	۳
۳-۱ هزینه‌های حمایت‌گرایی	۵
۴-۱ مقایسه اقتصاد بین‌الملل و اقتصاد داخلی	۷
خودآزمایی	۸
فصل دوم - نظریه کلاسیک‌ها در تجارت بین‌الملل	۹
هدف کلی	۹
هدف یادگیری	۹
۱-۲ مقدمه	۹
۲-۲ مرکانتیلیست‌ها و تجارت	۱۰
۳-۲ مزیت مطلق به‌عنوان پایه‌ای برای تجارت	۱۴
۱-۳-۲ فروض تئوری مزیت مطلق	۱۶
۲-۳-۲ مزیت مطلق (مدل آدام اسمیت)	۱۷
۴-۲ مزیت نسبی به‌عنوان پایه‌ای برای تجارت (مدل دیوید ریکاردو)	۱۹
۱-۴-۲ فروض تئوری مزیت نسبی	۲۱
۲-۴-۲ مزیت نسبی	۲۲
۵-۲ راه‌حل تعادل عمومی مدل کلاسیک	۲۴
خودآزمایی	۲۹

۳۱	فصل سوم - تئوری‌های جدید در تجارت بین‌الملل
۳۱	هدف کلی
۳۱	هدف یادگیری
۳۲	۱-۳ مقدمه
۳۲	۲-۳ منحنی تبدیل (منحنی امکانات تولید)
۳۴	۳-۳ انواع منحنی امکانات تولید
۳۴	۱-۳-۳ منحنی امکانات تولید با هزینه‌های ثابت
۳۵	۲-۳-۳ منحنی امکانات تولید با هزینه‌های افزایشنده
۳۶	۳-۳-۳ منحنی امکانات تولید با هزینه‌های کاهشنده
۳۷	۴-۳ تجارت تحت شرایط بازده نسبت به مقیاس تولید ثابت (هزینه‌های ثابت)
۳۸	۱-۴-۳ بهره‌گیری از تجارت در بخش تولید
۴۰	۲-۴-۳ بهره‌گیری از تجارت در بخش مصرف
۴۳	۵-۳ تجارت تحت شرایط بازده نسبت به مقیاس کاهشنده (هزینه‌های افزایشنده)
۴۴	۱-۵-۳ بهره‌گیری از تجارت در بخش تولید
۴۶	۲-۵-۳ بهره‌گیری از تجارت در بخش مصرف
۴۶	۶-۳ تولید و جهت تجارت
۴۸	۷-۳ مصرف و تجارت
۴۹	۱-۷-۳ تعادل در حالت انزوای تجاری
۵۱	۲-۷-۳ تقاضا و جهت تجارت
۵۲	۸-۳ شدت کاربرد عوامل تولید
۵۴	خودآزمایی
۵۷	فصل چهارم - تعادل در تجارت
۵۷	هدف کلی
۵۷	هدف یادگیری
۵۷	۱-۴ مقدمه
۵۸	۲-۴ نرخ مبادله در حالت تعادل جزئی
۶۱	۳-۴ نرخ مبادله در حالت تعادل کلی
۶۱	۱-۳-۴ منحنی پیشنهاد تجارت
۶۲	۲-۳-۴ نرخ مبادله بین‌المللی در حالت کلی
۶۴	۳-۳-۴ نسبت معادله در حال تعادل
۶۶	خودآزمایی
۶۷	فصل پنجم - سایر تئوری‌ها در تجارت بین‌الملل
۶۷	هدف کلی
۶۷	هدف یادگیری
۶۸	۱-۵ مقدمه
۶۸	۲-۵ تئوری هکشر - اوهلین
۷۰	۱-۲-۵ فراوانی عوامل تولید براساس مقادیر فیزیکی عوامل تولید

۷۲	۲-۲-۵ فراوانی عوامل تولید براساس قیمت عوامل تولید
۷۴	۳-۵ معمای لئونتیف
۷۷	۴-۵ نظریه سیکل تولید در تجارت
۷۹	۵-۵ هزینه‌های حمل و نقل و تجارت بین‌الملل
۸۲	۶-۵ تجارت در شرایط رقابت ناقص
۸۳	۱-۶-۵ تجارت در شرایط انحصار کامل
۸۴	۲-۶-۵ قیمت‌گذاری انحصارگر صادرکننده
۸۷	خودآزمایی

۸۹	فصل ششم - رشد و تجارت بین‌الملل
۸۹	هدف کلی
۸۹	هدف یادگیری
۹۰	۱-۶ مقدمه
۹۰	۲-۶ رشد عوامل تولید
۹۱	۱-۲-۶ رشد نیروی کار
۹۱	۲-۲-۶ رشد سرمایه
۹۳	۳-۲-۶ رشد نیروی کار و سرمایه به یک نسبت
۹۴	۳-۶ قضیه ریپزنسکی
۹۶	۴-۶ پیشرفت فنی (فناوری)
۹۷	۱-۴-۶ پیشرفت فنی ختشی
۹۷	۲-۴-۶ پیشرفت فنی کاراندوز
۹۷	۳-۴-۶ پیشرفت فنی سرمایه‌اندوز
۹۷	۵-۶ تحلیل نموداری پیشرفت فنی (فناوری) به روش هیکس
۹۸	۱-۵-۶ نمودار پیشرفت فنی ختشی
۹۹	۲-۵-۶ نمودار پیشرفت فنی کاراندوز
۹۹	۳-۵-۶ نمودار پیشرفت فنی سرمایه‌اندوز
۱۰۳	۶-۶ پیشرفت فنی و منحنی امکانات تولید یک کشور
۱۰۳	۷-۶ اثرات رشد بر حجم تجارت
۱۰۳	۱-۷-۶ اثرات مصرفی
۱۰۵	۲-۷-۶ اثرات تولیدی
۱۰۶	۳-۷-۶ فرمول‌بندی برحسب کشش‌ها (اثر کل)
۱۰۷	۸-۶ تأثیر رشد بر تجارت کشور کوچک
۱۱۰	۹-۶ تأثیر رشد بر تجارت کشور بزرگ
۱۱۲	خودآزمایی

۱۱۵	فصل هفتم - سیاست‌های بازرگانی خارجی
۱۱۵	هدف کلی
۱۱۵	هدف یادگیری
۱۱۵	۱-۷ مقدمه
۱۱۶	۲-۷ تعرفه

۱۱۶	۱-۲-۷ انواع تعرفه
۱۱۶	۲-۲-۷ دلایل وضع تعرفه
۱۲۱	۳-۲-۷ اثرات اقتصادی تعرفه
۱۲۶	۳-۷ نرخ تعرفه مؤثر حمایتی
۱۲۸	۴-۷ سهمیه‌بندی و سایر حربه‌های سیاست‌های بازرگانی
۱۲۸	۱-۴-۷ سهمیه‌بندی واردات
۱۲۸	۲-۴-۷ اثرات اقتصادی سهمیه‌بندی واردات
۱۳۰	۳-۴-۷ اثرات رفاهی سهمیه‌بندی
۱۳۰	۴-۴-۷ مقایسه سهمیه‌بندی واردات و تعرفه بر واردات
۱۳۱	۵-۷ سیاست‌های صادراتی
۱۳۱	۱-۵-۷ مشوق‌های صادراتی (سوبسید صادراتی)
۱۳۲	۲-۵-۷ محدودیت‌های داوطلبانه بر صادرات
۱۳۳	۳-۵-۷ سایر نظارت‌های قانونی و فنی
۱۳۳	خودآزمایی

فصل هشتم - همکاری‌های اقتصادی

۱۳۷	هدف کلی
۱۳۷	هدف یادگیری
۱۳۷	۱-۸ مقدمه
۱۳۹	۲-۸ اتحادیه تجارت ترجیحی
۱۴۰	۳-۸ اتحادیه تجارت آزاد
۱۴۰	۴-۸ اتحادیه گمرکی
۱۴۲	۱-۴-۸ اتحادیه گمرکی مولد تجارت
۱۴۳	۲-۴-۸ شرایط افزایش رفاه
۱۴۴	۵-۸ بازار مشترک
۱۴۴	۶-۸ اتحادیه‌های اقتصادی
۱۴۵	۷-۸ پیدایش و تکامل اتحادیه اروپا
۱۴۷	۸-۸ سازمان کشورهای صادرکننده نفت
۱۴۹	خورآزمایی

فصل نهم - تجارت بین‌الملل و توسعه اقتصادی

۱۵۱	هدف کلی
۱۵۱	هدف یادگیری
۱۵۲	۱-۹ مقدمه
۱۵۲	۲-۹ اثرات جهانی شدن
۱۵۴	۳-۹ شاخص‌های اصلی جهانی شدن
۱۵۴	۴-۹ توسعه اقتصادی
۱۵۵	۱-۴-۹ تأثیر جهانی شدن بر رشد و توسعه اقتصادی کشورها
۱۵۸	۲-۴-۹ جهانی شدن اقتصاد و اثر آن بر اشتغال
۱۶۰	۵-۹ رابطه مبادله و توسعه اقتصادی

۱۶۱	۶-۹ جانشینی واردات در مقابل توسعه صادرات
۱۶۲	۷-۹ نظریه پیشرفت فناوری در تجارت
۱۶۴	۱-۷-۹ روند سرمایه‌گذاری خارجی
۱۶۶	۲-۷-۹ روند سرمایه‌گذاری خارجی در آسیا
۱۷۰	۸-۹ نقش سرمایه‌گذاری خارجی در اقتصاد جهانی
۱۷۶	۹-۹ نقش دولت در اقتصاد جهانی
۱۸۰	۱۰-۹ نقش دولت در بهره‌مندی از فرصت‌ها و تهدیدات جهانی شدن
۱۸۱	۱-۱۰-۹ دلایل تمایل ایران برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی
۱۸۲	۲-۱۰-۹ فرصت‌های پیش روی ایران در اجرای سیاست‌های مربوط به سازمان تجارت جهانی
۱۸۳	خودآزمایی
۱۸۵	پاسخنامه
۱۸۷	واژه‌نامه
۱۹۱	منابع و مآخذ

«بنام نامی حضرت دوست، که هر چه داریم از لطف و کرم اوست.»

پیشگفتار مؤلف

به تدریج که کشورهای دنیا، علی‌الخصوص کشورهای در حال توسعه، به سمت صنعتی شدن پیش می‌روند و حجم مبادلات میان آنها هر روز ابعاد گسترده‌ای پیدا می‌کند، نیاز به آشنایی و درک مفاهیم و نظریه‌های تجارت بین‌الملل بیشتر احساس می‌شود. در کشور ما با توجه به سیاست‌های دولت مبنی بر گسترش صادرات کالاهای غیر نفتی، داشتن ارتباط بیشتر با دنیای خارج بر اساس اصول و روابط تجاری امری اجتناب‌ناپذیر است.

اقتصاد بین‌الملل یکی از شاخه‌های اصلی رشته‌ی اقتصاد است که خود به دو بخش تجارت بین‌الملل و مالیه بین‌الملل تقسیم می‌شود. در کتاب پیش رو به مطالعه تجارت بین‌الملل با هدف آشنایی دانشجویان با نظریات پایه‌ای و تغییرات در نگرش‌های اندیشمندان اقتصادی در خصوص مباحث تجارت بین‌الملل در طی سال‌های مختلف پرداخته شده است.

از آنجا که کتاب حاضر اولین کتاب تألیفی دانشگاه پیام نور در زمینه‌ی تجارت بین‌الملل می‌باشد، لذا بدون شک اشکالاتی از نظر محتوای علمی، ویرایشی و تایپی وجود خواهد داشت. امید است اندیشمندان علم اقتصاد و خوانندگان محترم این کتاب بر مؤلف منت نهاده و اشکالات احتمالی کتاب حاضر را به صورت کتبی و یا شفاهی تذکر دهند.

در پایان بر خود وظیفه می‌دانم از زحمات سرکار خانم حبیبه اسماعیلی که در جمع‌آوری مطالب علمی زحمات زیادی متحمل شده‌اند تقدیر و تشکر نمایم. همچنین

از اساتید بزرگوار دکتر صفوی که داور کتاب و جناب آقای دکتر صادقی که ویراستاری علمی را بر عهده داشته‌اند و مدیریت محترم گروه تدوین دانشگاه جناب آقای دکتر ابراهیمی و کارشناسان محترم جناب آقای عالی و سرکار خانم مبارکی از بابت هماهنگی و راهنمایی‌های لازم، بسیار متشکر و سپاسگزارم.

علیرضا تمیزی

فصل اول

اهمیت تجارت بین الملل

هدف کلی

هدف کلی در فصل آغازین این کتاب آن است که دانشجو ضمن آشنایی با فلسفه‌ی شکل‌گیری تجارت بین‌الملل با اهمیت آن نیز آشنا شود.

هدف‌های یادگیری

بعد از مطالعه‌ی این فصل انتظار می‌رود دانشجو بتواند:

۱. پیشنهادی از تجارت بین‌الملل را بیان کند.
۲. اهمیت و چرایی تجارت بین‌الملل را توضیح دهد.
۳. هزینه‌های حمایت‌گرایی از تولیدات داخلی را در نبود مزیت تولیدی بیان کند.
۴. بتواند اقتصاد بین‌الملل و اقتصاد داخلی را مقایسه و تفاوت بین آنها را بیان کند.

۱-۱ مقدمه

اقتصاد بین‌الملل^۱ از جنبه‌های اقتصاد خرد و اقتصاد کلان مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. از نظر اقتصاد خرد، آن دسته از مسائل که به تجارت کالا و خدمات مربوط می‌شود، تحت عنوان نظریه‌های خالص تجارت و سیاست‌های بازرگانی مورد بررسی قرار می‌گیرد که آن را نظریه‌های تجارت بین‌الملل^۲ می‌نامند. و از نظر اقتصاد کلان، آن

1. International Economics

2. International Trade

دسته از مسائل که به جریان بین المللی دارایی های پولی مربوط می شود (مثل مکانیسم تعدیل تراز پرداخت ها، حرکت سرمایه، ماهیت پرداخت های بین المللی و نظام های بین المللی پول) مورد مطالعه قرار می گیرد که آن را مالیه ی بین الملل^۱ می نامند.

پس از پایان جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۵، تجارت بین المللی به وسیله ی توافق بین کشورها در مورد قوانین مربوط به تجارت بین الملل، تحت عنوان موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت، (GATT)^۲ تسهیل شد. این قوانین از طریق دور هشت گانه مذاکرات تجارت بین الملل بین سال های ۱۹۴۷ تا ۱۹۹۴ تکمیل شد. با توجه به این مذاکرات، یارانه های صادرات در هر مورد به استثنای محصولات کشاورزی ممنوع و تعرفه های واردات کالاهای ساخته شده تا سطح ناچیزی کاهش یافت. در نتیجه، تجارت کالاهای ساخته شده به سرعت رشد کرد و به سطح بی سابقه ای از تخصص و مبادله ی بین کشورها رسید و سرانجام در دوره هشتم - دور اورگوئه - به تأسیس سازمان تجارت جهانی (WTO)^۳ انجامید. و در طول ۴۵ سال تاریخ گات، بدون شک بیشترین موفقیتش کاهش سطوح تعرفه ی کمرگی بین اعضای طرف قرارداد بوده است. پیشرفت های حمل و نقل دریایی نیز آخرین موج جهانی شدن را مانند کشتی های بزرگ تر و سریع تر و بسته بندی کانتینری محموله ها، تسهیل کرده است. این پیشرفت ها، همراه با هنر تدارکات و پشتیبانی، به نحو چشم گیری هزینه های معاملات بین المللی را کاهش داده است.

شرکت های چندملیتی در حال حاضر از طریق زنجیره عرضه جهانی به دنبال منابع هستند. مقررات زدایی و افزایش رقابت، باعث کاهش بیشتر هزینه های ارتباطات و حمل و نقل بین المللی شده است. افزایش شدید و قابل توجه ظرفیت فیبرهای نوری در دوره رونق اینترنت در دهه ۱۹۹۰ باعث کاهش قیمت ارتباطات بین المللی شده است. در پایان جنگ جهانی دوم بیشتر کشورها موانعی را برای جلوگیری انتقال سرمایه از مرزهایشان وضع کردند. این موانع توسط کشورهای با درآمد بالا حذف و توسط کشورهای دارای درآمد متوسط نیز کنار گذاشته شد. امروزه میلیاردها دلار سرمایه می تواند خیلی سریع با تماس یک دکمه کامپیوتر بین کشورها جابه جا شود.

1. International Finance

2. General Agreement on Tariffs and Trade

3. World Trade Organization

۱-۲ اهمیت تجارت بین‌الملل

چرا تجارت؟ چرا کشورها به هر صورت درگیر تجارت بین‌الملل هستند؟ به‌طور مثال ایران مشغول این تجارت است تا بتواند کالا و خدماتی که بعضی کشورها می‌توانند با هزینه‌ی نسبتاً پایین تولید کنند به‌دست بیاورد و متقابلاً کالا و خدماتی که با هزینه‌ی کمتر نسبت به دیگر کشورها تولید می‌کند با آنها مبادله می‌کند. اگر هزینه‌ی ساخت کلیه کالاهای در همه کشورها مشابه باشد، دیگر هیچ مبنایی برای تجارت بین‌الملل وجود نخواهد داشت.

ولی از دوران باستان، ملت‌ها و جوامع شکل‌یافته، بر واردات و صادرات کالاهای با هدف تأمین نیازهای خود تکیه کرده‌اند. چون یک منطقه، همه کالاهای را نمی‌تواند تولید کند و یا نمی‌تواند به مقدار کافی از آن کالای خاص را تولید کنند به همین دلیل مجبور بودند کالاهای مورد نظر را، خارج از منطقه خود تأمین کنند.

آغاز سیاست مستعمراتی اروپا حدود سال ۱۵۰۰ میلادی، موجب شکل‌گیری تجارت بین‌الملل مدرن شد. در آن زمان، تجارت به بخشی از سیاست ملی تبدیل شد. کشورهای اروپایی برای کسب ثروت بیشتر - به ویژه فلزات قیمتی - از مستعمرات و شرکای تجارتی خود به ارزان‌ترین قیمت ممکن، تلاش کردند. این روش که در تجارت بین‌المللی به نام «مرکانتلیسم» (سوداگری) شناخته می‌شود^۱، از قرن شانزدهم تا هجدهم میلادی تداوم داشت. فلسفه مرکانتلیست عموماً متضمن این معنا بود که عایدی یک کشور از طریق تجارت بین‌الملل، زیان‌کشوری دیگر را به همراه دارد. از این رو، مرکانتلیست‌ها معمولاً معتقد بودند تجارت بین‌الملل همیشه یک بازنده دارد. امپراتوری‌های اروپایی در این دوره زمانی از طریق جمع‌آوری سکه‌های طلا و نقره تلاش می‌کردند قدرت خود را حفظ کنند و افزایش دهند. همزمان این امپراتوری‌ها محدودیت‌های تجاری و سیاست‌های حمایت‌گرایانه متعددی اعمال می‌کردند تا مطمئن شوند صادراتشان بیش از وارداتشان است و تراز تجاری مثبتی دارند.

با توسعه دولت-ملت‌ها در قرن ۱۷ و ۱۸ میلادی، تجارت بین‌الملل در بستر شرایط زمانی خود متحول شد. رهبران دولت-ملت‌ها فهمیدند که نه تنها می‌توانند

۱. توضیحات تکمیلی در فصل دوم ارائه خواهد شد.

ثروت خود را افزایش دهند بلکه می‌توانند قدرتشان را نیز از طریق ارتقا و تسهیل تجارت بالا ببرند و به این شیوه قدرت خود را تحکیم بخشند و ثبات را در دولت - ملت‌های متبوع خود حاکم کنند.

وقتی کشوری وارد تجارت بین‌الملل شود، قدرت خرید واقعی خانوارها بالا می‌رود و درآمدشان افزایش می‌یابد، چون آنها هزینه‌ی کمتری را برای کالا و خدمات خریداری شده می‌پردازند. کشور هم به‌عنوان یک مجموعه سود خواهد برد.

وقتی کشوری مشغول تجارت بین‌الملل شد، می‌تواند تولید ناخالص داخلی (GDP)^۱ بیشتری از سرزمین، نیروی کار و سرمایه‌اش به‌دست آورد، چون منابع خود را برای تولید چیزهایی که دیگر کشورها می‌توانند با هزینه کمتر تولید کنند، به‌کار نگرفته است. وقتی کشوری مرزهایش را برای ورود و خروج کالاها و خدمات باز می‌کند، سپس بازار محرکی برای حرکت منابع کشور جهت با ارزش‌ترین استفاده از آنها را فراهم می‌آورد، در نتیجه رشد اقتصادی تسهیل می‌شود.

جهانی‌سازی، محیطی را به‌وجود می‌آورد که در آن رشد اقتصادی مبتنی بر صادرات می‌تواند فقر را از طریق پیشنهاد دست‌مزدهای بالا در کشورهای کم درآمد، کاهش دهد. همان‌طور که درآمد افراد فقیر افزایش می‌یابد، آنها قدرت خرید یافته و بازارها برای محصولات که دیگران با کیفیت بالاتری تولید می‌کند، بهتر می‌شود. این امر بالاخص در کشورهای شرق آسیا بارها و بارها که در زیر اشاره خواهد شد، اتفاق افتاده است.^۲

یکی از بزرگ‌ترین مزایایی که جهانی‌سازی دارد، روشی است که در آن نرخ دست‌مزد و قدرت خرید در کشورهای کم درآمد به‌طور آشکار بالا می‌رود. در پایان جنگ جهانی دوم ژاپن، کره، تایوان و بیشتر کشورهای شرق آسیا خیلی فقیر بودند و نرخ دست‌مزد آنها خیلی پایین بود. ژاپن پس از جنگ، خیلی زود صادرات صنعتی خود را بنیان نهاد که هم در قیمت و هم در کیفیت ضعیف بود؛ با این حال صنایع تولیدی ژاپن توسعه یافت و با گذشت زمان جا افتاد. نرخ دست‌مزد در ژاپن با رشد

1. Gross Domestic Product

۲. این قسمت اقتباس شده از نشریه بانک ملی ایران، شماره ۱۴۲، (۱۳۸۷)، با عنوان جهانی شدن در اقتصاد گردآوری شده توسط تقی صابری است.

اهمیت تجارت بین‌الملل ۵

مبتنی بر صادرات بالا رفت و به نقطه‌ای رسید که دیگر نمی‌توانست در تولید محصولات کاربر رقابت کند و تولیدات به سمت کره و تایوان حرکت کرد تا به نیروی کار ارزان‌تر دست پیدا کند. هنگامی که در کره‌ی جنوبی و تایوان نیز دست‌مزدها بالا رفت و مشاغل در صنایع کاربر، شروع به حرکت در محدوده‌ی چین و هند کرده است، جایی که نرخ دست‌مزدها پایین‌تر است، در هر جایی که رقابت در صنایع کاربر کم بود، به سمت پیشرفت و مهارت و کیفیت بالاتر محصولات تولیدی حرکت کرد.

تئوری اقتصاد به ما می‌گوید؛ وقتی تجارت آزاد شود، نفعی که سود برنده می‌برد، بسیار بالاتر از ضرری است که یک متضرر می‌دهد و کشور به‌عنوان یک مجموعه، رشد و پیشرفت بیشتری خواهد داشت. این تئوری (معیار کالدور) نمی‌گوید که ضررکننده نداریم؛ بلکه می‌گوید؛ چون منفعت نفع برنده بیشتر از زیان ضرردهنده است، امکان جبران ضررکننده‌ها برای زیانشان وجود دارد و در نهایت یک سود خالص برای کل جامعه باقی می‌ماند (پی، آر، جی، لیارد، ۱۳۸۴، ص ۴۱).

اگر کشوری بخواهد منافع بالقوه‌ای از جهانی شدن به‌دست آورد - قدرت خرید مشتری و تولید ناخالص داخلی بالقوه را زیاد کند - باید اجازه دهد اصلاحات و تغییرات انجام شود. بازار باید مجاز باشد منابع (زمین، نیروی کار و سرمایه) را از بخش‌هایی که قادر به رقابت نیستند، به بخش‌هایی که می‌توانند رقابت کنند، مجدداً تخصیص دهد. اگرچه چنین اصلاحاتی بدون هزینه و آسان نیست. این مورد به متخصصان بخش‌های معاملاتی که رو به انحطاط هستند، آسیب می‌زند. همچنین برای مردمی که در ماشین‌آلات تخصصی سرمایه‌گذاری می‌کنند و کارخانه‌هایی که در تولید کالاهایی جز آنچه که برای آن طراحی و تولید شده‌اند مفید نیستند، زیان‌آور است. عملکرد خوب بازار نیروی کار نظیر یافته برای تسهیل و روان‌سازی تعدیلات و اصلاحات که تا حد ممکن آسان و راحت انجام شود، ضروری و اساسی است (مانند ایالات متحده).

۱-۳ هزینه‌های حمایت‌گرایی

وقتی واردات از کشورهایی که با هزینه‌ی کمتری تولید می‌کنند، با مانع روبه‌رو شود،

کشورهای مصرف کننده مجبور به پرداخت بیشتری هستند. درواقع با اعمال محدودیت واردات و بالا نگه داشتن قیمت یک کالا، حمایت تجاری به نفع تولیدکنندگان و به ضرر مصرف کنندگان (و معمولاً در مجموعه ضرر کشور) خواهد بود. به هر حال با توجه به اینکه تعداد تولیدکنندگان کم بوده و در صدد کسب بیشترین منافع حمایتی نیز هستند، لذا تمایل بیشتری به مذاکره با دولت جهت توافق برسر روش های حمایت دارند. از طرف دیگر چون زیان، بین مصرف کنندگان بسیار پخش می شود، لذا کسانی که از حمایت آسیب دیده اند، احتمالاً فاقد یک نظام کارا جهت مقابله با روش های حمایت گرایان بوده اند.

بعضی اوقات صنعتی که در رقابت شکست می خورد، یک حمایت موقتی از طریق واردات با هزینه کمتر به آن داده می شود تا زمان لازم برای به روز کردن فناوری یا مدرنیزه کردن امکانات را به دست آورد.

به هر حال یکی از بزرگ ترین مشکلات، پیدا کردن نمونه از صنایعی است که مشتاقانه این حمایت را ارائه دهند. بیشتر اوقات، بدون اعمال هیچ تعدیل و تغییری، کمکی وجود ندارد تا به عنوان یارانه برای حفظ تولید در یک روش یکسان و همیشگی استفاده شود. این تعدیلات اگر با تأخیر همراه شود، باعث افزایش هزینه ها می شود. این در بسیاری از بخش های صنعت نساجی و فولاد ایالات متحده آمریکا دیده شده است. این موقعیت در بعضی از بخش های کشاورزی مانند شکر، برنج و پنبه که بزرگ ترین یارانه های تولید یا بالاترین حمایت وارداتی را دریافت کرده اند، دیده شده است (دومینگ سالواتوره، ۱۳۸۳، ص ۲۹۷).

برای رهبران صنایع غیر معمول نیست که در مورد هزینه سرانه مصرف کننده آمریکایی در حمایت از تولید داخلی یک کالای معین در حجم کوچک بحث کنند. این برای یک محصول واحد و خاص ممکن است درست باشد. به هر حال اگر حمایت برای یک صنعت فراهم شود، دیگران متقاضی آن خواهند بود. اگر یک کشور حمایت گسترده ای از یک سری کالاها و خدمات را فراهم نماید، شهروندان دو برابر ضرر می نمایند؛ درآمدشان پایین تر می رود؛ زیرا منابع به نحو غیر کارآمدی تخصیص می یابد. با این درآمد قدرت خرید کمتری خواهند داشت و مجبورند برای کالا و خدماتی که

می‌توانند با هزینه‌ی کمتری به‌دست بیاورند، بهای بیشتری بپردازند.

۴-۱ مقایسه اقتصاد بین‌الملل و اقتصاد داخلی

لازم است به دلایل عمده‌ای که اقتصاد بین‌الملل را از اقتصاد داخلی یک کشور متمایز می‌سازد، اشاره کنیم. هر چند در این مقدمه تمایز دقیق و کامل بین این دو اقتصاد مورد نظر است؛ ولی در ابتدای بحث، دریافت تمامی وجوه تمایز بین مسائل مطروحه در اقتصاد به‌طور کلی و مسائلی که در اقتصاد بین‌الملل مطرح است، ضروری نمی‌نماید. در واقع مرور کامل صفحات کتاب به شناخت اختلاف بین مسائل و نظریه‌های خاص در اقتصاد بین‌الملل و اقتصاد داخلی کمک خواهد کرد.

الف) تحرک عوامل تولید: اقتصاددانان کلاسیک در تفکیک تجارت خارجی از داخلی، بر نقش عوامل تولید (سرمایه و نیروی کار) در این تمایز، تأکید دارند. سرمایه و نیروی کار در داخل یک کشور تحرک کامل دارد، ولی از دیدگاه بین‌الملل ممکن است این تحرک وجود نداشته باشد. مسئله‌ی جابجایی عوامل تولید در داخل یک کشور و عدم تحرک آنها در محدوده‌ی بین‌المللی، از جمله علل و موارد اختلاف در مبادلات بین‌المللی است. به هر حال، می‌توان تجارت بین‌الملل را تحرک غیر مستقیم عوامل تولید دانست. در این خصوص نظریه‌هایی وجود دارد که در متن کتاب ذکر خواهد شد.

ب) موانع و محدودیت‌های تجاری، پولی و مالی: بدیهی‌ترین دلیل تمایز بین اقتصاد بین‌الملل و اقتصاد داخلی، محدودیت‌هایی است که در کشورهای مختلف جهان وجود دارد و مانع تحرک کامل و آزاد کالاها و خدمات و عوامل تولید (سرمایه و نیروی کار) می‌شود. این موانع ممکن است جنبه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی داشته باشد. مثلاً وضع تعرفه گمرکی، محدودیت‌های مستقیم تجارت و سیاست‌های پولی و ارزی و مالیاتی، از جمله موانع اقتصادی هستند که بررسی آنها در اقتصاد بین‌الملل ضروری است.

ج) وجود نظام‌های پولی متفاوت. هر کشوری نظم پولی و تجربیات مربوط به آن را دارد که بر عرضه‌ی صادرات و تقاضای واردات آنها اثر گذاشته، سیاست‌های مختلف ارزی را به دنبال دارد. این نظام‌های مختلف پولی و سیاست‌های متفاوت مربوط به آن،

لزوماً باید در چهارچوبی متفاوت بررسی شود. در اوضاع امروزی و با گسترش اتحادیه‌های گمرکی و بازار مشترک، این سیاست‌ها جنبه‌های خاص خود را می‌گیرد که در این کتاب بررسی خواهد شد.

خودآزمایی فصل اول

۱. هنگامی که نظریه‌های خالص تجارت و سیاست‌های بازرگانی در اقتصاد بین‌الملل مورد بررسی قرار می‌گیرند، از چه دیدگاهی به موضوع پرداخته شده است؟

- الف) اقتصاد کلان
ب) اقتصاد عمومی
ج) اقتصاد خرد
د) اقتصاد سیاسی

۲. کدام یک از گزینه‌های زیر، دلایل مهمی برای تمایز اقتصاد بین‌الملل از اقتصاد داخلی است؟

- الف) یکسان بودن بازارها
ب) محدودیت‌های تجاری
ج) وجود پول‌های یکسان
د) تحرک عوامل تولید

۳. بررسی مسائل و مشکلات روابط بین کشورها موضوع کدام شاخه‌ی اقتصاد است؟

- الف) اقتصاد حمل و نقل
ب) اقتصاد پول
ج) اقتصاد بین‌الملل
د) اقتصاد کار

۴. کدام یک از گزینه‌های زیر، از نظر اقتصاد کلان شامل آن دسته از مسائلی است که به جریان بین‌المللی دارایی‌های پولی مربوط می‌شود؟

- الف) ارزهای خارجی
ب) مالیه بین‌الملل
ج) تراز پرداخت‌ها
د) نظام‌های پولی

۵. کدام یک از گزینه‌های زیر جزء دلایل برقراری تجارت بین‌الملل نیست؟

- الف) وجود پول‌های متفاوت
ب) اختلاف در کیفیت کالاها

ج) اختلاف در هزینه‌های حمل و نقل

د) اختلاف در وفور عوامل تولید

۶. جنبه‌های واقعی حرکت کالا و خدمات و جنبه‌های پولی آن به ترتیب موضوع بحث و است.

الف) تجارت بین‌الملل - مالیه بین المل

ب) مالیه بین‌الملل - تجارت بین‌الملل

ج) اقتصاد تولید - اقتصاد کار

د) تجارت بین‌الملل - اقتصاد تولید

فصل دوم

نظریه کلاسیک‌ها در تجارت بین‌الملل

هدف کلی

هدف کلی در این فصل آشنایی دانشجو با نظریه‌های اقتصاددانان کلاسیک در خصوص تجارت بین‌الملل است.

هدف‌های یادگیری

بعد از مطالعه فصل انتظار می‌رود دانشجو بتواند:

۱. نظریه‌ی مرکانتیلیست‌ها در خصوص تجارت بین‌الملل را توضیح دهد.
۲. نظریه‌ی مزیت مطلق به عنوان اساس تجارت از دیدگاه آدام اسمیت را بیان کند.
۳. فروض تئوری مزیت مطلق را توضیح دهد.
۴. نظریه‌ی مزیت نسبی ریکاردو و فروض این مدل را توضیح دهد.
۵. راه‌حل تعادل عمومی کلاسیک را بیان نماید.

۱-۲ مقدمه

موضوع چگونگی برقراری تجارت بین‌الملل به‌طور اصولی در زمان مرکانتیلیسم^۱ مطرح شده است. در آن زمان استدلال می‌شد که ثروت یک کشور به میزان دارایی آن کشور (طلا و نقره) بستگی دارد و شرایط حد مطلوب برای یک کشور در ارتباط با تجارت

1. Mercantilism